Mozga Evelin

A Tihanyi összeírás szláv eredetű személyneveiről*

1. Magyar–szláv kapcsolatok

A magyar névrendszert érintő szláv nyelvi hatás komoly befolyását az Árpád-korban nem lehet megkérdőjelezni. A szláv etnikummal való szoros kapcsolat több színtéren, különböző intenzitással érvényesült. A két nép érintkezése már a honfoglalás előtti időszakban kimutatható volt, de igazán intenzívvé a Kárpát-medencében való letelepedést követően vált. Az itt talált lakosság nagy részét ugyanis a szláv nyelvű népréteg képviselhette, hiszen az ország majd minden részén találhatók elszórtan olyan nyomok, amelyek e népcsoport honfoglalás kori jelenlétét bizonyítják. A terület magyar megszállását követően így szoros együttélés alakulhatott ki a két etnikum között. A meghódított vidék határvonalának állandó kiterjesztésével a magyarság újabb szláv népcsoportokkal is kölcsönviszonyba került. A királyi államformára való áttérés és a központi hatalom megszilárdítása után, tehát már a 10. századot követően megkezdődött a különböző szláv etnikumok betelepítése és betelepülése az országba, hiszen a stabil állam, a szabad életforma és a békés viszonyok kedvező feltételeket teremtettek a szomszédos népek számára. Ők kezdetben különböző mentességeket kapó hospesek voltak, majd a későbbi telepítések néptömegei már a paraszti, jobbágyi rétegből kerültek ki. A honfoglalás utáni évszázadokban az Árpád-házi királyok külpolitikájának következtében mind a királyi családok szláv dinasztiákkal való kapcsolatai, mind pedig a szláv területeken véghezvitt hódításai révén (halicsi hadjáratok, balkáni terjeszkedés) egyre inkább erősödő szláv hatással számolhatunk az Árpád-korban. (A fentiekhez lásd KNIEZSA 1942: 168–187, BENKŐ 1949: 3–4, BÁRCZI 1958a: 83–84, 1963: 76–78, KRISTÓ 2003: 81–117, ROKAY 1994: 269–270.)

A régi szláv jövevényszavaink nagy száma azt mutatja, hogy a Kárpát-medence szlávul beszélő népessége a magyarok letelepedése után is jelentős lehetett. A két nép az ország bizonyos területeit együtt használta, együtt éltek, hasonló életmódot folytattak, mely minden bizonnyal néhol kétnyelvű állapotot is eredményezett, ami a honfoglalást követő évszázadokban is tartott, és változó mértékben

* A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

DOI: 10.35528/Helynevtort/14/02

fennállt és fennáll ma is (vö. ZOLTÁN 2016: 33). Arról, hogy a 9–11. században a Kárpát-medencében élő szláv népesség milyen nyelvet beszélhetett, megoszlanak a vélemények. A hagyományos magyar szlavisztikai felfogás szerint a korai ómagyar korból származó jövevényszavaink között különböző szláv nyelvekből (szerb-horvát, szlovén, szlovák, bolgár, cseh, lengyel, ukrán stb.) való átvételi rétegek vannak, mégis a régi szláv jövevényszavak jelentős részéről nem lehet eldönteni, hogy melyik szláv nyelvből származhatnak (MELICH 1903–1905. 1/2: 1, KNIEZSA 1942: 178, vö. ZOLTÁN 2014: 205, 2015: 36, 2016: 33–34). Korábban a szlavisták jórészt azt vallották, hogy körülbelül az 5. századig beszélhetünk egységes ősszláv nyelvről, vagyis mire a honfoglaló magyarság letelepedett, már egy differenciált, különböző nyelvekre tagolódott szláv lakossággal került érintkezésbe. Ezt a felfogást először az 1980-as években kezdték megkérdőjelezni mondván, hogy a 9–11. században még semmiképpen sem beszélhetünk különböző szláv nyelvekről, csak egy nyelvjárásilag ugyan tagolt, de nagyjából egységes szláv nyelvről. Az e nézetet vallók állásfoglalása azonban nem nevezhető minden tekintetben egységesnek. CHELIMSKIJ szerint régi szláv jövevényszavaink egy pannóniai szlávnak nevezett késői ősszláv dialektusból származnak, míg ZOLTÁN ANDRÁS szerint legalább két szóba jöhető szláv nyelvjárást lehet megkülönböztetni ebben a térségben: egy déli és nyugati szláv jellegzetességeket egyaránt felmutató, pannóniai szláv dialektust és egy bolgárszláv dilektust (ZOLTÁN 2014: 206, 2015: 37, 2016: 35–36).

2. Szláv jövevényelemek a magyar nyelvben

A kölcsönös érintkezés nemcsak életmódbeli összecsiszolódást eredményezett, hanem mindkét nép nyelvében változásokat idézett elő: jövevényelemek áramoltak egyik nyelvből a másikba. A két nyelv közötti szerteágazó interferencia a magyar szókészletben is jelentős nyomot hagyott. Legkorábbi szláv jövevényszavaink csekély száma jól tükrözi az érintkezés kisebb intenzitását a honfoglalást megelőző évtizedekben. A szláv jövevényszók közül valószínűleg ebből az időszakból került a magyar nyelvkincsbe a *halom,* a *kereszt* és a *szombat* szavak mellett a *lengyel,* a *jász* és a *görög* népnév is, valamint a vadászat és halászat tárgyköréből a *kerecset* 'egyfajta sólyom', a *varsa* és a *zátony* szavunk (ZSILINSZKY 2005: 203). A letelepedést követően, az érintkezés erősségi fokának növekedésével az átkerült szavak száma is jelentős mértékben gyarapodott nyelvünkben. Ebben az időszakban az érintkezés sokrétűségét bizonyítja az is, hogy a megsokszorozódott szláv jövevényszavak változatos fogalmi körökből kerültek ki. Az új életforma értelemszerűen magával hozta azt a körülményt, hogy a Kárpát-medencében már korábban jelenlévő szlávságtól átvett szavak legnagyobb része a földműveléssel és a növénytermesztéssel (pl. *ugar, mezsgye, abrak, barázda, kapál, zab, rozs, gabona, kasza, széna, villa, barack, cseresznye, berkenye, jegenye, juhar, bodza* stb.), az állattenyésztéssel és a halászattal (pl. *bá-*

rány, birka, kakas, kacsa, pajta, iga, jászol, patkó, medve, patkány, csuka, kárász, ikra, csónak, vitorla, lapát, mocsár, patak, iszap stb.), a kereszténységgel, az új államformával és a mesterségekkel (pl. *bérmál, karácsony, pap, szent, keresztel, malaszt, pünkösd, péntek, szerda, király, megye, paraszt, pecsét, pénz, udvarnok, kalapács, bodnár, kovács, takács, vödör, bödön* stb.), a letelepedett életmóddal kapcsolatos szavakkal (pl. *udvar, konyha, pitvar, pince, ablak, asztal, pad, párna, kulcs, pólya, kémény, ebéd, vacsora, uzsonna, tészta, zsír, szalonna, kolbász, kovász, nadrág, ruha, szoknya, család, cseléd, dajka, unoka, mostoha* stb.), továbbá népnevekkel (pl. *német, lengyel, horvát, szerb* stb.), valamint más igékkel és melléknevekkel (pl. *drága, bolond, görbe, sánta, gonosz, göndör, parancsol, panaszol, sétál, perel, varázsol* stb.) bővült elsősorban. A nyelvjárási és a ma már kihalt szavakat is számba véve megállapítható, hogy a szláv eredetű szavak száma nyelvünkben néhány ezres nagyságrendű, azaz az idegen eredetű szókészleti elemek közül az egyik legjelentősebb csoportot képviselik (BENKŐ 1967a: 285–289, ZSILINSZKY 2005: 381–384, GERSTNER 2006: 444–447).

A közszók mellett tulajdonnévi elemeket is átvettünk a szlávoktól. A Kárpát-medence helyneveinek egy része még a honfoglalás előtt keletkezett, így a magyarság a letelepedés során ezeket az idegen nevű névelemeket az itt élő népektől tanulta meg, és illesztette be a saját névrendszerébe. Ennek megfelelően idegen eredetű helyneveink jelentős része szláv eredetű, pl. *Balaton, Baranya, Visegrád* stb. (BENKŐ 1967b: 384–388). A magyar személynévadást már a legkorábbi időktől kezdve érte idegen nyelvi hatás, így számos idegen eredetű személynév található az ómagyar kori névkincsünkben. A magyar nyelvvel érintkező különböző idegen nyelvek közül a korai ómagyar korban a szláv névadói befolyás játszotta az egyik legjelentősebb szerepet, melynek eredményeképpen a korai okleveleinkben szláv személynévi formákat nagy számban találunk (BENKŐ 1967b: 378–379, TÓTH V. 2016: 162–165). Az alábbiakban az 1211-ben keletkezett Tihanyi összeírás ilyen típusú személyneveiről kívánok szólni.

3. A szláv eredetű személynevek típusai

A vizsgálat során az összeírás mintegy 2000 személyneve közül 169 személy által viselt 130 különböző névformáról állapítottam meg esetleges szláv származást. Közöttük vannak olyan nevek, amelyeknél egyértelmű a szláv eredet, másoknál csak ennek a gyanúja merül fel bizonyos formai érvek alapján, a legtöbb esetben pedig a többféle származtatási lehetőség egyikeként gondolhatunk esetleg szláv eredetre is. Az alábbiakban csak az ide tartozó személynevek egy nagyobb csoportját, az összetett szláv személynevekből alakult magyar névalakokat mutatom be. E nevek egy részénél az összetett szláv személynév teljes formában átkerült a magyar nyelvbe, egyes esetekben némi hangalaki, szerkezeti módosulással. Máskor az összetett szláv személynevek előtagjukra redukálódva, emellett

gyakran magyar képző felvételével is adaptálódtak a nyelvünkbe. A nevek etimológiai hátterének felfejtéséhez a következő alapvető hazai és nemzetközi szakirodalmat használtam fel elsősorban: OklSz., MELICH 1903–1905, TESz., EWUng., MIKLOSICH 1927, FNESz., SCHLIMPERT 1978, KÁLMÁN 1989, HAJDÚ 2003, ÁSz., SLÍZ 2011b, BENEŠ 1962, GEBAUER 1970, GRKOVIĆ 1977, ILČEV 1969, RMCsSz., MARETIĆ 1886–1887, PROFOUS 1947–1960, SłSNO., ŠMILAUER 1970, SPLITTER-DILBEROVIĆ 1966, SVOBODA 1964, melyeket számos további tanulmánnyal egészítettem ki.

Az alábbiakban a bemutatott szócikkek címszavaként a vélhetően összetartozó neveknek az oklevél két példányában előforduló összes névalakja szerepel. A címszó után szögletes zárójelben jelzem a név feltételezett korabeli magyar ejtésváltozatait. A szócikkek elején ERDÉLYI LÁSZLÓ szövegkiadása alapján (PRT. 10: 502–517) idézem az 1211. évi birtokösszeírásban megjelenő személyneveket szövegkörnyezetükkel együtt. A szócikkek további részeiben a személynevekre vonatkozó etimológiai magyarázatokkal, a személynevek Árpád-kori továbbélésével és azokkal a névadaptációs eljárásokkal foglalkozom, amelyek a jövevénynevek magyar nyelvbe való adaptálódását jellemezték.

3.1. Összetett szláv személynév teljes átvétele szerkezeti és/vagy hangalaki módosulásokkal

Bodomer ~ Bodmer *[bodomer ~ bodamer ~ bodmer ~ bodomér ~ bodmér]*
„sunt vdornici in villa eadem Gomas […] ***Bodomer*** (filii ***Bodmer***) Keres cum filiis suis Forcasio, Thec (Farcasio, Tek)” (PRT. 10: 513).

A személynév minden bizonnyal szláv eredetű, vö. blg. *Будимúр* (ILČEV 1969: 91), szb.-hv. *Bùdimīr, Budimira* (MARETIĆ 1886–1887: I, 115, MIKLOSICH 1927: 38), cseh *Budimír* (SVOBODA 1964: 72, MIKLOSICH 1927: 38; lásd még FNESz. *Kisbudmér, Budamér,* SLÍZ 2011b. *Budmer,* FEHÉRTÓI 1981). Az összetett szláv személynév az ősszl. **buditi* ’felkelt, ébreszt’ (SCHLIMPERT 1978: 25) > szláv *bud-, budi-* ’figyel’ (MIKLOSICH 1927: 37), ’éber, izgatott’ (MARETIĆ 1886–1887: I, 115) és a *mir, měr* ’béke’ jelentésű (MIKLOSICH 1927: 75, SVOBODA 1964: 79) szavakból alakult. Az Árpád-kori magyar nyelvemlékekben viszonylag gyakran előforduló személynév, az első hiteles oklevélben előforduló adata: 1138/1329: *Budmer* (ÁSz.). A személynév előtagja az okleveleinkben többnyire *u*-val van lejegyezve, a nyíltabb *o*-val rögzített változatokban ritkábban fordul elő, ez talán magyar fejlemény lehet, melyet a név mai *Bodomér* formában való továbbélése is bizonyít (LADÓ–BÍRÓ 1998). A második szótag magánhangzója az első szótagi *o* hatására alakulhatott át, a *Bodmér* névalak a kétnyíltszótagos tendencia eredményeképpen jött létre.

A névvel kapcsolatban felmerült a német eredeztethetőség gondolata. HALÁSZ szerint adataink a germán *Bodomar* személynévből származnak, amely a *bod ~ bôd* (vö. gót *biudan* ’kínál, ad’, illetve az ófn. *boto* ’küldönc, futár, hírnök’) és a

mâru (vö. gót *mêrs,* ófn. *mâri* 'fényes', ahd. *-mār* 'nagy, híres') tövek összetételéből alakult (1956: 91; vö. FÖRSTEMANN 1900: 319–323, 1099–1107, Duden-Tasch. IV, 48). A régi német személynevek között megtalálható forma azt bizonyíthatja, hogy a név magyar nyelvbe való bekerülése esetleg több irányból is megtörténhetett.

Bodoy ~ Buduoy *[bodoj ~ bodaj ~ bodβoj ~ budβoj ~ bodβaj ~ budβaj]*

„vdornici in villa […] Gomas […] filius ***Bodoy (Buduoy),*** Moyna cum filiis suis Figuth, Pet (Figud, Petur), Eceh" (PRT. 10: 513).

A személynév minden bizonnyal szláv eredetű, vö. szb.-hv. *Budivoj* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 115); cseh *Budivoj* (SVOBODA 1964: 72, MIKLOSICH 1927: 38), le. 1198: *Budziwoj,* 1202: *Budiuoy,* 1239: *Budiuoy* stb. (SłSNO. 1: 276–277, MIKLOSICH 1927: 38), mely az ősszl. **buditi* 'felkelt, ébreszt' és a **vojь* 'harcos, katona, férfi' jelentésű szavakból származik (SCHLIMPERT 1978: 25, SVOBODA 1964: 92; lásd még FNESz. *Bodvaj,* SCHLIMPERT 1978: 25, MIKLOSICH 1927: 38, PAIS 1930: 308). A szláv *Budivoj* > magyar *Budvoj* változás a kétnyíltszótagos tendencia eredménye. A hitelesített példány készítője *Bodoj* formában írta át a nevet, és talán a *Bod* vagy az Árpád-korban igen gyakori *Bodó* személynév *-j* kicsinyítő képzős származékára gondolt.

Noha a szláv eredet valószínűbbnek látszik, a személynévhez hasonló közszót a török nyelvekben is találunk, így esetleg a török eredet is felmerülhet, vö. az északnyugati török nyelvekben található *boday, buday, bōday, būday* 'búza' (NAGY G. 1891: 115, WOT. 1: 187), de ezt az elképzelést nem támogatja az a körülmény, hogy hasonló személynévi adatra a törökségi nyelvekből nincs példa.

Szórványosan előforduló név, az Árpád-korban az 1211-es birtokösszeíráson kívül mindössze egyetlen adatot találtam rá: 1276: *Bodoy* (ÁSz.).

Kazmerio ~ Cazmer *[kázmér]*

„In villa Thurkh […] vinitores ecclesie: filii Vros, Quinus (Quiunjs) et frater eius Quina cum filio suo ***Kazmerio (Cazmer)***" (PRT. 10: 515).

A személynév szláv eredetű, vö. le. 1122: *Kazimyr,* 1215: *Kazimir,* 1233: *Kazmerus* szn. (SłSNO. 2: 557–559), cseh *Kazimír* szn. (GEBAUER 1970: II, 27), or. *Kazimir* szn. (SCHLIMPERT 1978: 60), szb.-hv. *Kazimir* szn. (GRKOVIĆ 1977: 110, vö. még FNESz. *Kázmér,* SLÍZ 2011b, MIKLOSICH 1927: 65, LADÓ–BÍRÓ 1998). A szláv **Kazimer* < **Kazimir* személynév az ősszláv **kaziti* 'elront, elpusztít' előtagból és a *mirъ* 'béke' jelentésű utótagból származik (SCHLIMPERT 1978: 60, MIKLOSICH 1927: 75, SVOBODA 1964: 79). A személynévből a kétnyíltszótagos tendencia eredményeképpen a második szótagbeli magánhangzó kiesett, így a magyar oklevelekben — néhány kivételtől eltekintve — már ebben a formában (*-i-* nélkül) jelenik meg a név. A hitelesített példányban a név latinosított változata szerepel.

Gyakori személynév volt az Árpád-korban (ÁSz.), napjainkban is megtalálható keresztnévként és családnévként egyaránt.

Ladizlaus

„In predio Colon […] servi […] filius Lucus, Wendeg, ***Ladizlaus***" (PRT. 10: 508).

Szláv eredetű személynév, vö. cseh *Vladislav* (SVOBODA 1964: 86), le. 1193: *Wladizlaus* stb. (SłSNO. 6: 143–148), szb.-hv. *Vladislav* (MARETIĆ 1886–1887: I, 132, GRKOVIĆ 1977: 55), bolg. *Vladislav* szn. (ILČEV 1969: 113, lásd még SCHLIMPERT 1978: 156, MELICH 1903–1905. 1/2: 117, FNESz. *Láda,* SLÍZ 2011b, LADÓ–BÍRÓ 1998). Az összetett szláv személynév az ősszláv **vold(i)-* > *vlad(i)-* 'hatalom, uralom' és a **slava* 'dicsőség' jelentésű szavakból származik (vö. SVOBODA 1964: 85, 91, SCHLIMPERT 1978: 170, 176, MIKLOSICH 1927: 41–42, 96–97). A *Vladiszlav* >> *László* szabályos magyar hangváltozási folyamat eredménye: a magyar nyelv a szláv név elején lévő mássalhangzó-torlódást a *v* hang elhagyásával feloldotta, a név végi *-av* pedig hosszú *-ó*-ra egyszerűsödött (*-av* > *-au̯* > *-ó* folyamat során). A fenti latinizált forma mögött egy magyar *ládiszlau̯* ~ *ládiszlou̯* forma húzódhat. A második szótag magánhangzója *(-i-)* a kétnyíltszótagos tendencia következtében esett ki, az ennek eredményeképpen létrejövő név belseji *-dszl-* mássalhangzó-torlódást a *-d* elhagyásával küszöbölte ki a nyelvünk. Az első szótag magánhangzója pedig a hangsúly hatására nyúlt meg (HAJDÚ 2010: 217).

Igen gyakori személynév volt már az Árpád-korban is (ÁSz.), később pedig a Szent László-kultusz következtében még elterjedtebbé vált (erről bővebben lásd SLÍZ 2011a: 139–162).

Lodomir *[lodomir]*

„In alter vero villa, nomine Belen […] ioubagiones […] Bekey filius ***Lodomir*** cum filiis suis" (PRT. 10: 507).

Szláv eredetű személynév, vö. blg. *Владúмер ~ Владимúр* szn. (ILČEV 1969: 113), szb.-hv. *Vladimir* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 132), *Ladomir* szn. (GRKOVIĆ 1977: 117), cseh *Vladimír* szn., *Ladimír* szn. (SVOBODA 1964: 81), le. 1265: *Wladimirus,* 1382: *Vlodzimir* (SłSNO. 6: 142–143, vö. még FNESz. *Győrladamér,* LADÓ–BÍRÓ 1998). Az összetett szláv személynév az ősszláv **vold(i)-* > *vlad(i)-* 'hatalom, uralom' és a **mirъ* 'béke' jelentésű szavakból származik (SCHLIMPERT 1978: 87, 170, SVOBODA 1964: 79–80, 91, MIKLOSICH 1927: 41–42, 75–76). A szláv *Vladimír* > magyar *Lodomir* fejlődés során a szóeleji *vl* > *l* változás a szlávban és a magyarban egyaránt végbemehetett. A személynév második szótagjában a magyarba kerülve hangrendi kiegyenlítődés történt.

A személynév esetleg a német nyelv közvetítésével is átkerülhetett a magyarba a szókezdő hang eltűnésével, vö. *Chlodomir* [*χlodomir ~ klodomir*] (FÖRSTEMANN

1900: 848–854, lásd még SLÍZ 2011b), de a magyar–szláv kapcsolatok intenzitása alapján ezt legfeljebb a szláv átvételt erősítő hatásnak gondolhatjuk.

Gyakori személynév volt az Árpád-korban (ÁSz.), később családnévként is megtalálható (RMCsSz. *Ladamér*).

***Prid** [prid]*

„In villa Zamthou […] joubagiones ecclesie; filii Bene, Borid cum filiis suis Michele (Michaele), ***Prid,*** Georgio, fratres sui Johannes, Joanca (Johanca)" (PRT. 10: 514).

Szláv eredetű személynév lehet, vö. szb.-hv. *Preda* szn. (GRKOVIĆ 1977: 160), cseh *Přěda, Přída* szn. (SVOBODA 1964: 126), le. 13–14. sz.: *Prede* szn. (SłSNO. 4: 359, vö. FNESz. *Pördefölde,* SCHLIMPERT 1978: 109, MIKLOSICH 1927: 87). A szláv személynevek egy ősszláv **pri* 'amíg, -nál/-nél' prefixum és a **dati* 'adni' tagok összetételéből alakultak (SCHLIMPERT 1978: 109). A magyar személynév a szlávból átvett *Prida* névalak rövidített formája lehet.

A Tihanyi összeírás *Prid* névformája az Árpád-kor egyetlen ismert névadata (ÁSz.).

***Veytheyh ~ Veyteh ~ Veti ~ Vehti** [vejteχ ~ ? ve(j)ti]*

„In villa Fuzegy […] ioubagiones […] filius ***Veti (Vehti)*** sacerdotis, Forcos cum filio suo Vagiad" (PRT. 10: 512), „In predio Colon […] est ***Veytheyh (Veyteh),*** qui est de udornicis Bigachiensibus, cum filio suo Vot" (PRT. 10: 508).

Valószínűleg szláv eredetű személynévből alakulhatott, vö. blg. R. *Boŭmex* szn. (ILČEV 1969: 115), cseh *Vojtěch* szn. (SVOBODA 1964: 88, 92), le. 11. sz.: *Wojtech* szn. stb. (SłSNO. 6: 162–166, amely a szl. *vojь* 'harcos' + *těcha* 'vigasz' összetételéből alakult, vö. SVOBODA 1964: 88, 92, FNESz. *Vejti,* SLÍZ 2011b. *Wetyh, Veytheh,* MELICH 1903–1905. 1/2: 132). A hitelesített példánybeli adat szó belseji *th* jele a [t] hang jelölésére szolgál. Ez a helyesírási sajátosság a Tihanyi összeírás tulajdonneveiben gyakorta jelentkezik (vö. KOVÁCS É. 2015: 58, 111, 188). Talán ide tartozik az oklevél *Veti ~ Vehti* névalakja is (vö. ÁSz., SLÍZ 2011b. *Wetyh, Veytheh*). Az első szótagbeli palatális magánhangzó hangrendi kiegyenlítődéssel alakult.

Az Árpád-kori magyarországi oklevelekben gyakran előforduló személynév volt (ÁSz.).

***Vingislou** [vingyiszlo͡u]*

„In villa Udori […] sunt ioubagiones: filius ***Vingislou,*** Nuhu, cum filio suo Ontus" (PRT. 10: 504).

Szláv eredetű személynév, melynek alapja a szláv *Venceslav* személynév, vö. le. 1175: *Vencezlaws,* 1398/1399: *Wenczessław* (SłSNO. 6: 81–84), cseh *Wenceslaus* szn. (SVOBODA 1964: 34, vö. SLÍZ 2011b. *Wynzlow,* FEHÉRTÓI 1997: 74, MELICH 1903–1905. 1/2: 130). A szláv összetett személynév a szláv

věnъkъ ~ *věnьćь* 'koszorú, korona' és a **slava* 'dicsőség' jelentésű szavakból származik (SVOBODA 1964: 85, ŠMILAUER 1970: 189, MELICH 1903–1905. 1/2: 130). A szláv *Venceslav* személynévből a magyarban *Vingyiszló* névalak jött létre (MELICH 1903–1905. 1/2: 130) szabálytalan hangváltozással.

Az Árpád-kori magyarországi oklevelekben csupán néhányszor fordul elő (ÁSz.).

***Yroslau ~ Yroslou** [iroszlou̯]*

„In altera […] villa […] Belen […] ioubagiones: ***Yroslau;*** Chekeu cum filiis Toma, Mana (Matica), ***Yroslou (Yroslau)*** et Micoudeo […] nepos predicti ***Yroslau,*** Vnoca" (PRT. 10: 507).

A személynév a szláv *Jaroslav* személynévből származik, vö. le. 13–14. sz. *Iarozlau,* 1202: *Jarozlaus* stb. (SłSNO. 2: 443–446), cseh *Jaroslav* (SVOBODA 1964: 77, GEBAUER 1970: I, 602), szb.-hv. *Jaroslav* (MARETIĆ 1886–1887: I, 120, GRKOVIĆ 1977: 103), bolg. *Jaroslav* (ILČEV 1969: 572, vö. SCHLIMPERT 1978: 55, FEHÉRTÓI 1997: 73). A szláv személynév az ősszl. **jarъ* 'erős' és a **slava* 'dicsőség' jelentésű szavakból származik (SCHLIMPERT 1978: 54–55, SVOBODA 1964: 77, 85, ŠMILAUER 1970: 189). A korai ómagyar korban a szókezdő *ja-/jo-/ju-* olykor *i*-re változik. A folyamat tetten érhető a következő szavakban: *juhász* > *ihász, juhar* > *ihar, jonkább* > *inkább,* szl. *jarębа* > m. *iromba* (E. ABAFFY 2003: 305, BÁRCZI 1958b: 132). Az említett szavak mintájára szl. *Jaroslav* > m. *Iroslav* hangváltozással és szóvégi vokalizációval számolhatunk.

Az Árpád-kori magyarországi oklevelekben nagyjából egyenlő arányban találjuk meg az *i*-vel és *j*-vel kezdődő névváltozatokat (ÁSz.).

3.2. Összetett szláv személynévből alakult, előtagra rövidült magyar személynév

A rövidülés feltehetőleg magyar fejlemény, mely gyakran képzéssel párosul.

***Baga** [baga]*

„In villa Aarach […] pulsatores […] filii Mourus, Gregor, Inos, ***Baga;*** In villa Belen […] ioubagiones: Gombos filius Vrzac, cum filiis suis Bata, ***Baga,*** Bolt; In villa Fuzegy […] exequiales: filius Albeus, Egid cum filiis suis Thaba, ***Baga***" (PRT. 10: 506, 507, 512).

A személynév töve valószínűleg szláv eredetű, amely egyfelől a szláv *Bog* személynévből alakulhatott magyar *-a* személynévképzővel, vö. le. *Bog* szn. (SłSNO. 1: 185), szb.-hv. *Bogo* szn. (MARETIĆ 1886–1887: II, 135). A szláv személynév alapja az ősszláv **bogъ* 'Isten'. E szláv közszóból, illetve személynévből számos összetett név alakult a szláv nyelvekben: pl. *Bogumir, Bogomil, Bogomer, Bogoslav,* vö. le. 1146: *Bogomil,* 1168: *Bogozlauus, Bogozlauo* szn. (SłSNO. 1: 190–191), cseh *Bohomil, Bohuslav* szn. (SVOBODA 1964: 70), szb.-

hv. *Bogoslav* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 114) stb. (vö. SCHLIMPERT 1978: 17–18), így ezekből rövidüléssel és képzéssel is alakulhatott a magyar név (vö. SLÍZ 2011b. *Bogomer*).

A *Baga* névalak többször előfordul az Árpád-kori magyar oklevelekben (ÁSz.).

Bech ~ Becu *[βécs ~ ? βëcsü]*

„In villa Thurkh […] isti sunt vinitores ecclesie […] filius Vonta, ***Bech (Becu),*** filius Nuch (Nuchu), Cris cum filio suo Mareus" (PRT. 10: 515).

A Tihanyi összeírásban szereplő *Bech* névforma feltehetően a *Vécs* személynév alakváltozata (vö. BENKŐ 2009: 97, SLÍZ 2011b), amely több összetett szláv személynév előtagjára is visszavezethető, vö. le. *Więcesław* szn. (SłSNO. 6: 81–84), cseh *Vác(e)slav* szn. (SVOBODA 1964: 90), szb.-hv. *Većemir* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 130). Ezek előtagja az ősszláv **vętię,* vö. le. *więcej,* cseh *více* 'több' szóból alakult (SCHLIMPERT 1978: 153). BENKŐ szerint a *Vécs* névformát időnként helyettesítő *Bech* névalak a név kezdő mássalhangzójának bilabiális jellegével hozható kapcsolatba, amely a magyarban *b* és *v* formájában is realizálódhatott (2009: 69, lásd még E. ABAFFY 2003: 303).

A személynév származásával kapcsolatban a török eredet is felmerült, KISS LAJOS a török *bič-* 'vág' igével hozza kapcsolatba (FNESz. *Szamosbecs,* vö. még WOT. *bicsak*).

A *Becu* névforma csak egyszer, a *Bech* névalak többször előfordul az Árpád-kori magyar oklevelekben (ÁSz.).

Bod ~ Both *[bod ~ bot]*

„[In Tychon] sunt sutores […] filii ***Bod,*** Adamas; In villa Ozofeu hii sunt agricole […] filii Tichon, Hythe cum filio suo ***Bod;*** In villa Fuzegy […] hii sunt vdornicij […] filius ***Bod,*** Sopa cum filio suo Bessu; In villa Gamas […] Juba nomine, cum filiis suis Paulo [utána: et alio filio; filii ***Bod,*** Beneduc], ***Both*** et Benedicto sunt vdornicij" (PRT. 10: 503, 505, 512, 513).

A személynév minden bizonnyal szláv eredetű. Az ősszl. **buditi* 'felkelt, ébreszt' (SCHLIMPERT 1978: 25) > *bud-, budi-* 'figyel' (MIKLOSICH 1927: 37), 'éber, izgatott' (MARETIĆ 1886–1887: I, 115) tőből a szlávban egyszerű, vö. le. *Buda* (SłSNO. 1: 272), cseh *Bud* (SVOBODA 1964: 108), és összetett szláv személynév is alakult, vö. le. 1202: *Budiuoy,* 1224: *Budislaou,* 1249: *Budizlai* stb. szn. (SłSNO. 1: 275–277), blg. *Буδумúр* szn. (ILČEV 1969: 91), szb.-hv. *Bùdimīr, Budivoj* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 115, MIKLOSICH 1927: 38), cseh *Budimír, Budislav, Budivoj* szn. (SVOBODA 1964: 72, MIKLOSICH 1927: 38; lásd még FNESz. *Kisbudmér, Budamér,* SLÍZ 2011b. *Budmer*). Az Árpád-korban az összetett névalakok nagy számban fordulnak elő a magyarországi oklevelekben (ÁSz.), ez arra enged következtetni, hogy a rövidített forma a szláv névátvétel mellett magyar fejlemény is lehetett (FNESz. *Budapest, Kisbudmér,* LADÓ–BÍRÓ 1998: 40, SLÍZ 2011b).

HALÁSZ ELŐD megítélése szerint felmerülhet a német származás lehetősége is, véleménye alapján a germán *bod ~ bud* 'hírnök, követ' tőből alakult valamely régi német összetett személynév lehetett az oklevélbeli személynév alapja, melyből a magyar név rövidüléssel alakulhatott, vö. *Bodomar* szn., vagy a szintén ebből a tőből alakult német *Bodo ~ Budo* személynév véghangzójának lekopásával adaptálódhatott a magyar nyelvbe (1956: 91, 93; vö. FÖRSTEMANN 1900: 320–323, Duden-Tasch. IV, 48, BAHLOW 1980: 71).

NAGY GÉZA a név török eredete mellett foglalt állást: úgy vélte, hogy a török *bod, buda, but* 'zömök, tömzsi, alacsony' jelentésű tőből alakulhatott a személynév (1891: 115), ehhez lásd esetleg a következő korabeli összetett török személyneveket: ujg. 12–14. sz. *But-qaya,* ujg. 12–14. sz. *But-qara* (RÁSONYI–BASKI 2007: 181).

A *Bod ~ Both* névalak többször előfordul az Árpád-kori magyarországi oklevelekben (ÁSz.).

Boda ~ Boza *[boda ~ ? boza]*

„[In Tychon] artifices […] filius ***Boda,*** Mihal cum fratre suo Martino et filio suo Widu; Isti sunt agricolee […] filius Nuhu, Adrian, cum filio suo ***Boda;*** In villa Fuzegy […] isti sunt vinitores […] filii ***Boda,*** Semd, Georgius; In villa Theluky […] vinitores ecclesie: filii Jed, Elhcum filio suo Fileh, frater eius Niuizou (Nuhzou) cum filiis suis Pet, ***Boda;*** In villa Gamas […] sunt agricolee […] filius Chenkes (filii Cenkes), Pentuc et fratres sui Theke (Ceke), ***Boda,*** Chet (Cet); In villa Zamthou […] vndornicicij! sunt isti […] filius Culessed, ***Boda (Boza)***" (PRT. 10: 503, 504, 512, 514, 515).

A személynév talán az oklevélben is előforduló, fentebb tárgyalt *Bod* névforma *-a* képzős származéka lehet. Ennek megfelelően a személynév alapjaként az ott említett források ugyancsak szóba jöhetnek, így elsősorban szláv, esetleg német vagy kevésbé valószínűen török eredetű személynevek. A korabeli magyar nyelvhasználó a *Bod ~ Boda* névpár utóbbi elemére valószínűleg magyar fejleményként tekinthetett a névképzés transzparens volta miatt.

Többször előfordul az Árpád-kori magyarországi oklevelekben (ÁSz.).

Bodes *[bodes]*

„In villa Cuest […] sunt iobagiones […] filii ***Bodes,*** Johannes cum filiis suis Petur, Tenke, Teke, frater eius Ibrahun (Ibrahin) cum filiis suis, Stephano (Stefano) et Egidio" (PRT. 10: 505).

A személynév talán ugyancsak a *Bod* névforma *-s* képzős származéka lehet. Ennek megfelelően a személynév alapjaként az ott említett források is szóba jöhetnek, így elsősorban szláv, esetleg német vagy kevésbé valószínűen török eredetű személynevek.

A Tihanyi összeírás *Bodes* névformája az Árpád-kor egyetlen ismert névadata (ÁSz.).

***Bodus** [bodus]*

„In altera vero villa nomine Belen […] sunt ioubagiones […] Chenkes filius ***Bodus*** cum filiis Bot et Bortoleo; In villa Fotud […] ioubagiones ecclesie […] filii Hyzy, Mordal et frater eius ***Bodus;*** In villa Fotud isti sunt piscatores […] filius Mocchi, Choma cum filio suo ***(Bodus),*** Zorida" (PRT. 10: 507, 510, 511).

A nevet ugyancsak a *Bod* személynév *-s* képzős származékának tarthatjuk.

A Tihanyi összeírás névemlítésén kívül még négy Árpád-kori oklevélben fordul elő a névalak (ÁSz.).

***Bodou** [bodó]*

„In villa Fotud hii sunt ioubagiones ecclesie […] filius Thomas, Zegen cum filiis suis ***Bodou,*** Bela, Vus, Zennes cum filio suo Vasaard (Vasard)" (PRT. 10: 510).

A személynév a fentebb tárgyalt *Bod* névforma *-ó* képzős származéka lehet.

Az Árpád-kori magyarországi oklevelekben gyakran előforduló személynév volt (ÁSz.).

***Borid** [borid]*

„[In Tychon] hii sunt pistores […] filii ***Borid,*** Zot, Bota, Forcos (Forcas), cum filio suo Micu, cum fratre suo Cusit; In predio Mortua piscatores […] filius Herney, ***Borid;*** In villa Zamthou […] sunt joubagiones ecclesie: filii Bene, ***Borid*** cum filiis suis Michele (Michaele), Prid, Georgio, fratres sui Johannes, Joanca (Johanca)" (PRT. 10: 504, 509, 514).

Talán szláv eredetű összetett személynévből keletkezett, vö. le. 12. sz. *Borizlau* stb. szn. (SłSNO. 1: 231–232), cseh *Bořislav, Bořivoj* szn. (SVOBODA 1964: 71), szb.-hv. *Borislav, Borivoj* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 114, vö. SCHLIMPERT 1978: 20, MIKLOSICH 1927: 35–36). Az összetett szláv személynevek előtagja egy ősszláv **borъ* 'harc' jelentésű szóból származik. A magyar személynév a szláv személynevek előtagra rövidült alakjából keletkezhetett *-d* képzővel.

Más felvetés szerint a török *bar* 'menni' tőből képzett *-di* végű igenévből alakult, és a személynév jelentése 'aki járt, járatos' (NAGY G. 1891: 116, a török közszóhoz lásd még WOT. *barom*), hasonló török személynevet azonban nem tudok kimutatni.

Az összes ismert Árpád-kori magyarországi névadat az 1211-es birtokösszeírásban jelentkezik (ÁSz.).

***Cedhe ~ Chedeh** [csede]*

„[In Tychon] […] sunt coci: filii Muchou, Huldus cum filiis ***Cedhe,*** Ouson, frater eius Numud cum filiis suis Warou, Peti; In villa Igol […] sunt servi […] filii Hogut (Hogiud) Poud, ***Chedeh,*** Chendur; In villa Fuzegy […] joubagiones: filii Opus, Chepes, ***Chedeh,*** Paul, Adrian" (PRT. 10: 503, 512).

A név összetett szláv személynévre vezethető vissza, vö. blg. *Чедомúр* szn. (ILČEV 1969: 537), szb.-hv. *Čedomir ~ Čȅdomīr* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 116, lásd még FNESz. *Csömödér,* SLÍZ 2011b. *Ched*). A magyar név az összetett szláv személynévből alakulhatott rövidüléssel és a magyar *-e* személynévképzővel. A szóvégi *h* a *Chedeh* névalakokban írássajátosság (KOVÁCS É. 2015: 128, 144–145, 188).

A név a Tihanyi összeíráson kívül csak szórványosan fordul elő a 13. században (ÁSz.).

***Dersi** [dër(z)si]*

„In villa Fuzegy […] sunt jobagiones […] filius Thome, Thopus cum filiis suis ***Dersi,*** Djrej" (PRT. 10: 512).

Valószínűleg szláv eredetű személynév lehet, vö. alsó-szorb *Derš* szn. (SCHLIMPERT 1978: 39), cseh *Drž(i)slav, Držimir* szn. (SVOBODA 1964: 75, MARETIĆ 1886–1887: I, 119), szb.-hv. *Držislav* szn., or. *Deržislav* szn. (SCHLIMPERT 1978: 39; lásd még FNESz. *Nyírderzs,* SLÍZ 2011b. *Ders,* MELICH 1903–1905. 1/2: 110). Az összetett szláv személynevek előtagja egy ősszláv **dьržati* 'megtart' jelentésű szóból származik (SCHLIMPERT 1978: 39, SVOBODA 1964: 75, MARETIĆ 1886–1887: I, 119).

Az EtSz. ezt az elképzelést éppúgy elveti, mint a névnek a latin *Desiderius*-szal való összetartozását.

A személynév az Árpád-korban a szóvégi *-i* nélküli formában igen gyakori volt, *-i*-vel ritkábban fordul elő. A személynév *Derzs* formában családnévként is továbbélt (RMCsSz. *Derzs*).

***Guz** [gu(s)z ~ guzs]*

„Vdornici de Mortus […] filii Karachun (Carachon), Pota cum filiis suis, Thomus et filii eius ***Guz,*** Beke" (PRT. 10: 511).

A személynév etimológiája bizonytalan. Talán kapcsolatba hozható a szláv *Gosmer, Gosmir, Goslav, Gostimer* stb. személynevekkel, vö. le. 1239: *Gozlav,* 13. sz.: *Gozlau* szn. (SłSNO. 2: 172), cseh *Hoslav* szn. (SVOBODA 1964: 65), melyből a magyar névforma rövidüléssel keletkezhetett. A szláv személynevek előtagja az ősszláv **gostь* 'vendég'.

A szláv neveknek a német forrásokban *Guzmarus, Guzlaus, Guztimarus* alakjai vannak (SCHLIMPERT 1978: 48–49), így a németből való átvétel is elképzelhető.

Nem lehet kizárni azt sem, hogy a személynév a szláv eredetű magyar *gúzs* közszóból származik (vö. TESz., OklSz.).

Az egyetlen ismert Árpád-kori magyarországi névadat az 1211-es birtokösszeírásban jelentkezik (ÁSz.).

***Guze ~ Guzey ~ Kuze** [gu(s)ze ~ gu(s)zej, guzse ~ guzsej]*

„In villa Sagh […] filii Ysyph (Isip), Petus cum filiis suis Hotcud, ***Guze;*** in villa Gamas […] ioubagiones […] filius Micola, Bugus cum filio suo ***Guze;*** In

villa Theluky […] Georgius cum filiis suis Nemellj, ***Guze,*** Mihal; In Zamthou […] filii ***Guzey,*** Mod" (PRT. 10: 512, 513, 514, 515); „In villa Thurkh […] vinitores ecclesie […] filius Vzd, Cheke (Ceque) cum filiis suis Thoma, ***Kuze (Guze)***" (PRT. 10: 515).

A személynév talán a *Guz* névforma *-e/-ej* képzős származéka. Ennek megfelelően a személynév alapjaként az ott említett források is szóba jöhetnek, így a szláv eredetű — esetleg német közvetítéssel átkerült — *Gos-* előtagú személynevek és a magyar *gúzs* köszó is.

Többször is előfordulnak az Árpád-kori magyarországi oklevelekben (ÁSz.).

Rada *[rada]*

„In villa Pechel […] vdornici: filius Pond, Vid cum filiis suis ***Rada*** (Wgod, Chemeh; filius Rada) Keregus" (PRT. 10: 504).

Valamely szláv *Rad-* kezdetű összetett személynévnek a rövidített és *-a* személynévképzővel ellátott alakja. A *Rada* névalak a szláv nyelvekben is megvan, így a magyar adaptáció mellett közvetlen szláv átvétellel is számolhatunk. A szláv nevekhez lásd cseh *Radoslav, Radovan, Radmír, Radbor, Radhost* stb. (SVOBODA 1964: 83), le. *Radomir, Radmir, Radosław, Radsław, Radowan, Radwan* stb. (SłSNO. 4: 421–428), blg. *Радомир, Радослáв* stb. (ILČEV 1969: 417), szb.-hv. *Radobrat, Radomil, Ràdomîr, Radoslav, Radovoj* stb. (MARETIĆ 1886–1887: I, 126–127), ill. blg. *Рад, Рáда* (ILČEV 1969: 415–416), szb.-hv. *Rad, Rada* szn. (GRKOVIĆ 1977: 164), cseh *Rada* szn. (BENEŠ 1962: 59, vö. még FNESz. *Rád, Réde, Nagyrada,* SLÍZ 2011b, SCHLIMPERT 1978: 111–114, MIKLOSICH 1927: 90, MELICH 1903–1905. 1/2: 125). A szláv *Rad-* kezdetű összetett nevek előtagja az ősszláv **radъ* 'boldog' jelentésű szóból származik (SCHLIMPERT 1978: 112).

Az Árpád-kori magyarországi oklevelekben mind a *Rad,* mind pedig a *Rada* névforma előfordul szórványosan, a *Rad-* előtagú összetett szláv személynevek viszont többször is jelentkeznek, vö. *Radoan, Radislaus* (ÁSz.).

Venciuh *[βencsu ~ βencsü]*

„Vdornici de Mortus […] filius ***Venciuh,*** Lampu filius Suda, Zacharias" (PRT. 10: 512).

A személynév talán a szláv *Venceslav* személynévből alakult (vö. SLÍZ 2011b. *Wynzlow,* MELICH 1903–1905. 1/2: 130) rövidüléssel. A szláv név adatait és történetét lásd a 3.1. pontban *Vingislou* alatt. A név végén megjelenő *h*-nak nem tulajdonítható hangérték. Az oklevél a *cs* hangot velárisok előtt néha *ci* betűkapcsolattal jelöli, vö. *Ciot* szn. (GÁCSER 1941: 12–13).

Venciuh formájú névadat az Árpád-kori magyarországi oklevelekben kizárólag az 1211-es birtokösszeírásban található, az összetett szláv névvel azonos névforma viszont igen gyakori volt (ÁSz.).

3.3. Előtagra rövidült összetett szláv személynévből alakult magyar személynév

A rövidülés magyar és szláv fejlemény egyaránt lehet, mely a magyarban gyakran képzéssel párosul.

Chot ~ Cot ~ Ciot *[csot]*

„In villa Zeuleus ultra Bocon joubagiones sunt […] de alio genere nepotes Wlos: filius ***Ciot,*** Mauogi, cum filiis Tecu, Pouca, Resu; In villa Gamas […] sunt vdornici […] filius Vzos, ***Chot (Cot)***" (PRT. 10: 507, 514).

Az Árpád-kori személynévtár azonos névnek tartja a különböző névformákat. A korszak okleveleiben mindössze egyszer előforduló *Ciot* névalak is idetartozik, mivel a Tihanyi összeírás a *cs* hangot velárisok előtt néha *ci* betűkapcsolattal jelöli (GÁCSER 1941: 12–13). A név eredetével kapcsolatos eddigi álláspontok több eltérő lehetőséget vázolnak fel.

Elképzelhető, hogy a név a szlávból került a magyarba, vö. le. 1437: *Chot* szn. (SłSNO. 1: 335), cseh *Chot* szn. < *Chotěbor* szn. stb. (BENEŠ 1962: 56), or. *Chot* szn., északi szorb *Chót, Chóto* szn. < *Chotěbor* szn. stb. (SCHLIMPERT 1978: 34).

KISS LAJOS szerint a *Csót* helynév előzményében a *Chot* személynevet találjuk, mely esetleg a *Solt* személynévvel hozható kapcsolatba. A *Solt* személynév a magyar *Zsolt* és *Zoltán* személynevekkel, valamint a *szultán* közszóval tartozhat össze (FNESZ. *Csót, Solt,* LADÓ–BÍRÓ 1998).

HALÁSZ ELŐD germán személynév származékának gondolja a nevet, ugyanis a *Cot-, Chot-* forma régi összetett német személynevek előtagjaként gyakran előfordult, lásd például *Chotperht, Cotbert, Cotfrid, Cotman* stb. szn. (1957: 35–36, vö. FÖRSTEMANN 1900: 676–690). Ez az elképzelés elvethető, amennyiben a magyar alakot *cs*-vel olvassuk, mivel a német nevek elején megjelenő *c, ch* betűknek nem lehet *cs* hangértéket tulajdonítani.

Néhány nyelvtörténeti szótár kérdőjelesen a magyar *csat* 'kapocs' jelentésű közszó első tulajdonnévi előfordulását látja a *Chot* névben (OklSz., TESz., EWUng.).

Az Árpád-kori magyarországi oklevelekben a Tihanyi összeíráson kívül még háromszor fordul elő a személynév (ÁSz.).

Doba ~ Dobba ~ Duba *[doba]*

„In villa Poposca […] est manumissus pro remedio anime Zaca servire anuatim: filius Monos, Fiacha cum filiis suis Huitol (Hiuotol), Chenke, Buhtus, ***Doba (Dobba),*** Coda tunella vini, uno bove; In predio Colon […] sunt servi: filius Eld, Syquiteu (Siqiteu) cum filiis suis Fiod, ***Duba***" (PRT. 10: 505, 508).

A személynév származásával kapcsolatban több lehetőség is felmerült.

Elképzelhető, hogy szláv személynévi átvételről van szó, vö. le. 15. sz.: *Doba, Duba* szn. (SłSNO. 1: 477, 533), cseh *Doba* szn. < szláv *Dobemer, Dobislav, Dobeslaus* szn. (SVOBODA 1964: 126, vö. még FNESz. *Tiszadob,* SCHLIMPERT 1978: 40).

A *Duba* névformával kapcsolatban HALÁSZ ELŐD felvetette a német eredeztethetőség gondolatát, szerinte ugyanis a személynév kapcsolatba hozható a germán *dub* 'üt, ver' tőből alakult valamely személynévvel, vö. pl. *Dubi, Dubanus* stb. szn. (FÖRSTEMANN 1900: 431, HALÁSZ 1957: 54), melyből a *Duba* alak magyar fejlemény lehet.

Más, kevésbé valószínű vélemény szerint a személynévben a magyar *dob* 'ütőhangszer' jelentésű közszó rejlik (ECSEDY 1960: 88, HAJDÚ 2010: 140–141).

A személynév a Tihanyi összeíráson kívül még kilenc hazai oklevélben lelhető fel az Árpád-korban (ÁSz.).

***Mana** [mana ~ mánya]*

„In altera vero villa nomine Belen […] ioubagiones […] Chekeu cum filiis Toma, ***Mana (Matica),*** Yroslou (Yroslau) et Micoudeo frater eius Micus cum filiis Nicolao et Kemus" (PRT. 10: 507).

A fogalmazványban szereplő *Matica* nevet a hitelesített példány lejegyzője *Mana* formájúra javította. A javítás hátterében nem tudjuk, hogy mi áll. Mindkét névalak előzménye elsősorban szláv nyelvekben lelhető fel, a *Matica* esetében azonban nem merült fel összetett személynévi eredet.

A *Mana* névforma minden bizonnyal szláv eredetű, vö. szb.-hv. *Mana, Manja* férfi szn. < *Manislav* szn. (GRKOVIĆ 1977: 126–127, MARETIĆ 1886–1887: I, 121), cseh *Máňa* férfi és női szn. (SVOBODA 1964: 181, GEBAUER 1970: II, 311), viszont a le. *Mania ~ Mana* személynévi formák csak 15–16. századi családnévi adatokban tűnnek fel (SłSNO. 3: 390, lásd még FNESz. *Mánya,* MIKLOSICH 1927: 73, MELICH 1903–1905. 1/2: 118). A szláv nevek talán egy **man* 'hűbéres, vazallus' jelentésű szóból származnak, mely a német *(Lehns)mann* szóból ered. Esetleg kapcsolatba hozható az ősszláv **maniti* 'csal, becsap' jelentésű szóval is (SCHLIMPERT 1978: 81). Más meglátás szerint a szláv formák valamely *Ma-* kezdetű név (például *Maria, Matěj, Matúš* stb.) rövidített és becézett formái lehetnek (SVOBODA 1964: 181).

Az Árpád-korban csak néhány magyarországi *Mana* alakú szórványról van ismeretünk (ÁSz.).

***Priba** [priba]*

„In villa Cheuz […] sunt qui parantscutellas, scilicet ***Priba*** cum filiis Cosma, Mico" (PRT. 10: 507).

A *Priba* személynév szláv eredetű, összetett szláv nevekből alakult már a szláv nyelvekben is rövidüléssel, vö. le. *Przybygniew, Przybyslaw* (SłSNO. 4: 381, 382–384), cseh *Přibyčest, Přibyslav* (SVOBODA 1964: 72), ill. le. 1176:

Priba (SłSNO. 4: 378), cseh *Příba, Příb* szn. (SVOBODA 1964: 125, 129), szb.-hv. *Priba* szn. (GRKOVIĆ 1977: 161, vö. még FNESz. *Pribóc,* SCHLIMPERT 1978: 106, MIKLOSICH 1927: 87, MELICH 1903–1905. 1/2: 124). A szláv személynevek előtagja az ősszláv **priby-* 'növekedni, szaporodni' (SVOBODA 1964: 72, SCHLIMPERT 1978: 107). A magyar névrendszerbe feltehetően már a szlávban megrövidült személynév kerülhetett át.

Az Árpád-kori oklevelekben ritkán előforduló névforma (ÁSz.).

Reche ~ Rece *[rec(s)e ~ réc(s)e]*

„Vdornici de Mortus […] filius Vgrun (filii Vgron), Inod cum filiis suis ***Reche (Rece),*** Forcos frater eius Meteu (Meceu) cum filiis suis" (PRT. 10: 512).

A személynév etimológiája bizonytalan. Egyes vélemények szerint a magyar *Récse* személynév hangrendi átcsapással alakult az elsődleges *Rácsa* személynévből, mely esetleg a szlávból származik (vö. FNESz. *Récse,* SLÍZ 2011b), vö. szb.-hv. *Rača* szn. < *Radomir, Radoslav* szn. (GRKOVIĆ 1977: 172), cseh *Ratšě* szn. (SVOBODA 1964: 150), le. 1265: *Rach,* 1337: *Recz,* 1396: *Rech,* 1389: *Recha* szn., valamint a lengyel *Radsław* személynévnek *Retsław, Rec(s)ław* változata is van, vö. 1228: *Reczlauo,* 1375: *Reclao* stb. szn. (SłSNO. 4: 409, 414, 424–425, lásd még SCHLIMPERT 1978: 116).

Az Árpád-kori személynévtár a *Reke* névvel hozza kapcsolatba, mely esetleg a magyar *rekeg* 'brekeg; dadog; rekedtes hangon beszél' igével hozható összefüggésbe (vö. ÁSz., SLÍZ 2011b. *Reke,* TESz. *rekeg, rege*).

Más elképzelés szerint a magyar *réce* szavunk tekinthető a személynév alapjának (TESz. *réce*).

A Tihanyi összeírás névemlítésén kívül még hét Árpád-kori oklevélben fordul elő a névalak (ÁSz.).

Wis *[βis]*

„In villa Thurkh […] vinitores ecclesie […] filius Ompud cum filio suo ***Wis*** […] filius Endus, ***Wis***" (PRT. 10: 515).

Az egy szótagból álló személynév szláv és német személynévként is megtalálható, így bármelyik nyelvből történhetett az átvétel, vö. szb.-hv. *Viš* szn. < *Visoslav, Višeslav* (GRKOVIĆ 1977: 54), cseh *Vyš* szn. (SVOBODA 1964: 129), le. 1324: *Wis,* 1396: *Vysch* < *Visław* (SłSNO. 6: 124, lásd még FNESz. *Viss*).

Másrészt a személynév származhat a német nyelvből is, vö. ném. *Wis* szn. (FÖRSTEMANN 1900: 1622).

A magyarországi oklevelekben a Tihanyi összeíráson kívül még egy oklevélbeli említését találjuk a névnek az Árpád-korban (ÁSz.).

Vitcus *[βitküs ~ βitkus]*

„In villa Eurmenes […] sunt aurifabri: Summorav (Summorau), cum filiis suis, ***Vitcus*** et Zob" (PRT. 10: 504).

A személynév kapcsolatba hozható szláv nevekkel, vö. északi szorb *Witk, Witko, Witka* szn. (SCHLIMPERT 1978: 156, MIKLOSICH 1927: 41), le. 1177: *Vitco,* 1260: *Witco* stb. szn. (SłSNO. 6: 130-131), szb. *Vitko* szn. (GRKOVIĆ 1977: 54). A szláv nevek valamely *Vit-* előtagú névnek a rövidült alakjából alakulhattak, vö. például szláv *Vitomer* (SCHLIMPERT 1978: 156). A szláv személynévi előzményből a magyar név *-s* képzővel is alakulhatott, de latinizált forma is lehet.

Elképzelhető az is, hogy mind a szláv, mind pedig a magyar név a latin *Vitus* személynévből származhat.

Vitcus formájú névadat az Árpád-kori magyarországi oklevelekben kizárólag az 1211-es birtokösszeírásban található (ÁSz.).

Irodalom

E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet. [Az ómagyar kor.] In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk. *Magyar nyelvtörténet.* Budapest, Osiris Kiadó. 301–351.

ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

BAHLOW, HANS 1967/1980[2]. *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt.* München, Keysersche Verlagsbuchhandlung. Reprint.

BÁRCZI GÉZA 1958a. *A magyar szókincs eredete.* Második, bővített kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.

BÁRCZI GÉZA 1958b. *Magyar hangtörténet.* Második, bővített kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.

BÁRCZI GÉZA 1963. *A magyar nyelv életrajza.* Budapest, Gondolat Kiadó.

BENEŠ, JOSEF 1962. *O českých příjmeních.* Praha, Československé akademie věd.

BENKŐ LORÁND 1949. *A régi magyar személynévadás.* Budapest, Néptudományi Intézet.

BENKŐ LORÁND 1967a. A magyar szókészlet eredete. In: BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN, *A magyar nyelv története.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 259–350.

BENKŐ LORÁND 1967b. A magyar tulajdonnevek története. In: BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN, *A magyar nyelv története.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 374–388.

BENKŐ LORÁND 2009. *A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Duden-Tasch. = DROSDOWSKI, GÜNTHER szerk. 1968. *Duden-Taschenbücher 4. Lexikon der Vornamen. Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von mehr als 3000 Vornamen mit 75 Abbildungen.* Mannheim–Wien–Zürich, Dudenverlag.

ECSEDY ILDIKÓ 1960. A középkori népi hangszeres zene nyomozása régi magyar személyneveinkben. *Magyar Nyelv 56:* 85–91.

EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN–MELICH JÁNOS 1914–1944. *Magyar etymologiai szótár 1–2.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch Ungarischen I–II.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1993–1995.

FEHÉRTÓI KATALIN 1981. Boda — Bodos — Bodamer. *Névtani Értesítő 6:* 3–8.

FEHÉRTÓI KATALIN 1997. Árpád-kori közszói eredetű személyneveinkről. *Magyar Nyelvőr 121:* 71–75.

FNESz. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.

FÖRSTEMANN, ERNST 1900/1966[2]. *Altdeutsches Namenbuch. 1. Personennamen.* München, Wilhelm Pink Verlag; Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung. Reprint.

GÁCSER IMRE 1941. *Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtana.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 58. Budapest.

GEBAUER, JAN 1970. *Slovník staročeský. Druhé, nezměněné vydání 1–2.* Praha, Academia.

GERSTNER KÁROLY 2006. A magyar nyelv szókészlete. In: KIEFER FERENC főszerk. *Magyar nyelv.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 437–480.

GRKOVIĆ 1977. • Грковић, Милица, *Речник личних имена у Срба.* Београд.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest, Osiris Kiadó.

HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.

HALÁSZ ELŐD 1956. Germán eredetű magyar személynevek oklevelezésünk kezdetétől a könyvnyomtatás koráig. *Nyelv és Irodalom 2:* 65–101.

HALÁSZ ELŐD 1957. Germán eredetű magyar személynevek oklevelezésünk kezdetétől a könyvnyomtatás koráig II. *Néprajz és Nyelvtudomány 1:* 33–71.

ILČEV 1969. • Илчев, Стефан, *Речник на личните и фамилни имена у българите.* София, Българска Академия На Науките.

KÁLMÁN BÉLA 1989. *A nevek világa.* Negyedik, átdolgozott kiadás. Debrecen, Csokonai Kiadó.

KNIEZSA ISTVÁN 1942. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In: SZEKFŰ GYULA szerk. *A magyarság és a szlávok.* Budapest, Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete–Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 168–187.

KOVÁCS ÉVA 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

KRISTÓ GYULA 2003. *Nem magyar népek a középkori Magyarországon.* Budapest, Lucidus Kiadó.

LADÓ–BÍRÓ = LADÓ JÁNOS–BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv.* Budapest, Vince Kiadó.

MARETIĆ 1886–1887. *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba I–II.* Rad Jugoslavensko akademije znanosti i umjetnosti 81–82. Zagreb.

MELICH JÁNOS 1903–1905. *Szláv jövevényszavaink 1/1–2.* Budapest, Franklin-Társulat Könyvnyomda.

MIKLOSICH, FRANZ 1927. *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen.* Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

NAGY GÉZA 1891. Árpádkori személyneveink. *Turul 9:* 112–130.

OklSz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

PAIS DEZSŐ 1930. *-goj* és *-voj* utótagú szláv személynevek magyar fejleményei. *Magyar Nyelv 26:* 307–310.

PROFOUS, ANTONÍN 1947–1960. *Místní jména v Čechách.* Jejich vznik, původní význam a změny I–IV. Praha.

PRT. = ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC szerk. 1912–1916. *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII.* Budapest, Stephaneum.

RÁSONYI LÁSZLÓ–BASKI IMRE 2007. *Ononmasticon Turcicum — Turkic Personal Names 1–2.* Bloomington, Indiana, Indiana University.

RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század).* Budapest, Akadémiai Kiadó.

ROKAY PÉTER 1994. horvát–magyar kapcsolatok. In: KRISTÓ GYULA főszerk. *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Budapest, Akadémiai Kiadó. 269–270.

SCHLIMPERT, GERHARD 1978. *Slawische Personennamen in Mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte.* Berlin, Akademie-Verlag.

SLÍZ MARIANN 2011a. *Személynévadás az Anjou-korban.* Budapest, Históriaantik.

SLÍZ MARIANN 2011b. *Anjou-kori személynévtár (1301–1342).* Budapest, Históriaantik.

SłSNO. = TASZYCKI, WITOLD szerk. 1965–1987. *Słownik staropolskich nazw osobowych 1–7.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Zakład narodowy imienia ossolińskich wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der Slawischen Toponomastik.* Praha, Academia.

SPLITTER-DILBEROVIĆ VERA, 1966. *Beiträge zur Bidung der serbkroatischen Personennamen.* Meisenheim am Glan, Verlag Anton Hain.

SVOBODA, JAN 1964. *Staročeská osobní jména a naše příjmení.* Praha, Československé akademie věd.

TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.

TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

WOT. = RÓNA-TAS ANDRÁS–BERTA ÁRPÁD 2011. *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian.* Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.

ZOLTÁN ANDRÁS 2014. A magyar–szláv nyelvi kapcsolatok. In: SUDÁR BALÁZS–SZENTPÉTERI JÓZSEF–PETKES ZSOLT–LEZSÁK GABRIELLA–ZSIDAI ZSUZSANNA szerk. *Magyar Őstörténet — Tudomány és hagyományőrzés.* MTA BTK MŐT Kiadványok 1. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet. 205–209.

ZOLTÁN ANDRÁS 2015. Szláv–magyar nyelvi kapcsolatok a 11. században. *Helynévtörténeti Tanulmányok 11:* 35–44.

ZOLTÁN ANDRÁS 2016. A Kárpát-medencei szlávok nyelvéről a honfoglalás korában. In: É. KISS KATALIN–HEGEDŰS ATTILA–PINTÉR LILLA szerk. *Nyelvelmélet és kontaktológia 3.* Piliscsaba, Szent István Társulat. 33–45.

ZSILINSZKY ÉVA 2005. Szókészlettörténet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk. *Magyar nyelvtörténet.* Budapest, Osiris Kiadó. 173–203, 372–392.

On the Slavic Personal Names of the Tihany Census (1211)

In the first part of my paper, I provide an overview of the historical background of ethnic-linguistic contact with the Slavic ethnic group and discuss those Slavic loan words that have become part of the Hungarian toponym system as a result of mutual contact. While studying the anthroponyms of the Tihany Census created in 1211, I could establish the possible Slavic origin of 130 different name forms. In my paper I introduce a larger group of these personal names (Hungarian name forms created from compound Slavic personal names) in an entry form.

The headwords of the entries include all the name forms of the possible associated names present in the two copies of the charter. After the headwords, I indicate the supposed contemporary Hungarian pronunciation versions of the name in brackets. At the beginning of the entries, I quote the personal names recorded in the 1211 census together with their context based on the edition of László Erdélyi (PRT. 10: 502–517). In the other parts of the entries, I deal mostly with the etymological explanations relevant for the personal names, the existence of the personal names during the Árpád Era and those name adaptation processes that characterized the adaptation of the loan toponyms into the Hungarian language.

The names introduced in 30 entries altogether were divided into three groups. The first one includes those in which the complex Slavic personal name appears in its full form, even though with structural and/or phonological changes: for example, *Bodomer, Kazmerio, Lodomir, Vingislou,* etc.

In the second group, I include those that were formed from a compound Slavic personal name by means of shortening to its first constituent. This reduction was also often associated with suffixation and could possibly be a Hungarian development, for example: *Baga, Bod, Borid, Dersi, Venciuh,* etc.

The last group includes those that were formed from a compound Slavic personal name shortened to its first constituent but the reduction probably took place already in the Slavic language, for example: *Chot, Doba, Priba, Wis,* etc.